

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

ФИЛОЛОГ

ЧАСОПИС ЗА ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

PHILOLOGIST

JOURNAL OF LANGUAGE, LITERARY AND CULTURAL STUDIES

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

V/2012

SLUŠKINJINA PRIČA MARGARET ATVUD: FEMINISTIČKI PRISTUP JEZIKU DISTOPIJE

Apstrakt: Ovaj rad se bavi specifičnom upotrebom jezika u okviru književnog podžanra feminističke distopije. U centru analize jeste distopijski roman *Sluškinjina priča* Margaret Atvud. Neizbežno je njegovo poređenje s drugim klasicima distopijske književnosti, prvenstveno u kontekstu korišćenja jezika i njegovog odnosa s distopijskim okruženjem. Posebno se naglašava feministički kontekst ovog romana i distopijsko društvo viđeno iz ugla ženskog autora, njen specifičan odnos prema jeziku kao manipulativnom sredstvu, ali i odrazu individualne slobode u društvu, gde se takav koncept neprestano ograničava. Posebna pažnja u ovom radu je posvećena semantičko-morfološkoj analizi konkretnih reči, fraza i rečenica kroz koje se na najbolji način uočava jedinstvo jezika i distopijskog okruženja. Rezultat toga jeste specifična pojava distopijskog jezika, koji po svojim osobinama pripada i lingvistici i nauci o književnosti. Sve ovo bi trebalo da podstakne dalja istraživanja o odnosu jezika i literarne distopije, ali i drugih književnih žanrova.

Ključne reči: feministička distopija, distopijski jezik, Margaret Atvud, *Sluškinjina priča*, jezičke karakteristike.

1. Uvod

Uobičajeno je da se jezik i njegova upotreba proučavaju u različitim kontekstima. Literarni kontekst je posebno interesantan jer vrlo često u kombinaciji s jezikom stvara originalne pojave koje podjednako pripadaju i lingvistici i nauci o književnosti. Jedan od takvih spojeva jezika i literarne distopije javlja se u okviru podžanra feminističke distopije. Njen značaj nije samo u osluškivanju ženskog glasa u književnom žanru distopije, već i u izuzetnom načinu na koji pisac ženskog pola pristupa totalitarističkom društvu i pozicije koje daje ženskim likovima u takvom okruženju. Jedno od mogućih objašnjenja može se pronaći u činjenici da nijedan pisac muškog pola ne može nikada u potpunosti podražavati ženski način viđenja sveta, a pogotovo ne tako specifičan,

kakav je svet distopije. Stoga, u većini slučajeva može se uočiti da ženski pisci značajno drugačije pristupaju izgradnji ženskih likova u romanu od pisaca muškog pola. Prirodno, i sama upotreba jezika je drugačija, a njegova funkcija kroz feministički pristup dobija sasvim novu i drugačiju dimenziju od svih prethodnih.

Kada je reč o distopiji, takav pristup je umetnički izuzetno vešto prikazala spisateljica Margaret Atvud (Margaret Atwood, 1939–) u romanu *Sluškinjina priča* (*A Handmaid's Tale*, 1985). Ona je jasno uvidela veliki prostor koji postoji u distopiji kao književnoj formi za iskazivanje feminističkih ideja. Baš kao što se jedan Berdžes preko *Paklene pomorandže* obračunava s pitanjima represije u komunizmu i kapitalizmu, kao i to kako tretira mogućnosti slobodnog individualnog izbora, tako i Margaret Atvud aktuelizuje pitanja žen-

skih prava i maestralno ih uključuje u kontekst distopijskog društva. Prema tome, jasno se uočava sposobnost distopije da, osim univerzalnih i egzistencijalnih ljudskih pitanja, tretira i aktuelne pojave koje su prisutne u realnom društvu, a u trenutku nastanka nekog književnog dela. Takva prilagodljivost nije nešto što je samo po sebi dato; da bi se ona na kvalitetan način postigla, potrebno je veliko umeće samog pisca, čime je Margaret Atvud nesumnjivo obdarena. Naime, ona se bavi istim motivima i problemima koji vladaju u jednom distopijskom društvu poput najvećih distopijskih pisaca, ali s jednom suštinskom razlikom: u središtu pažnje je jedna žena kroz čiju naraciju čitaoci saznaju o kakvom je društvu reč. Ali ne samo to – u ovom delu je, kao ni u jednoj distopiji pre, prikazan unutrašnji svet jednog čoveka, u ovom slučaju žene, i njen individualni doživljaj sveta u kojem živi. Neposrednost načina na koji je Atvudova prikazala subjektivni pogled jedne žene na svoju okolinu, ali i na odnos polova koji je zasnovan na patrijarhatu, jeste uistinu jedinstven. Glavna naratorka, Fredovica (Offred), prikazuje društvo represije iz ženskog ugla, ali i konstantno traži svoj individualni identitet, u čemu na kraju mora uspeti čak i u takvom okruženju. Iskorak koji je Margaret Atvud napravila jeste ogroman, jer se ženski likovi u većini slučajeva posmatraju prvenstveno kroz interakciju s muškim likovima, a suštinski čine samo neophodnu dekoraciju kako bi priča dobila na svom intenzitetu. To postaje potpuno jasno kada se i letimično osvrnemo na Lenjinu Kraun i Lindu iz Hakslijevog *Vrlog novog sveta* ili pak na Džuliju iz Orvelove *1984*, koje su u karakternom smislu potpuno nerazvijene i prisutne su isključivo kao dodatak ili svojevrstan intenzifikator postojeće distopijske stvarnosti. Njihovo prisustvo je podređeno svrsishodnosti, a to je ljubav koju izazivaju kod pojedinih muških likova. To čini njihovo pojavljivanje razložnim jer je prisustvo ljubavi u distopijskom društvu samo

po sebi revolucionarno, u smislu kontrasta koji se stvara prema svakodnevici glavnih junaka. Ipak, značajno nedostaje njihova potpunija karakterizacija i čitalac retko saznaje šta one zapravo misle o svetu u kojem žive. Stoga Atvudova potpuno menja ugao posmatranja razvoja jednog društva, što je rezultiralo izvanrednim prikazom distopije u kojoj se nad ženama vrši daleko veća represija nego nad muškarcima, a sve je prikazano kroz percepciju stvarnosti jedne žene.

Aspekt koji ne bi trebalo izostaviti odnosi se na činjenicu da je subjektivni pogled naratorke *Sluškinjine priče* daleko sadržajnije i kompleksnije od, recimo, viđenja Vinstona Smita, Orvelovog glavnog junaka. Ona unosi specifičnu emociju koja daje dodatni umetnički kvalitet ovom delu. Dakako, sâm prikaz stvarnosti jeste obojen subjektivnošću i kao takav ne može biti lišen određenih nedostataka u smislu istinitosti pripovedanja. Ali ta činjenica ne oduzima živost i snagu rečima i jeziku koji naratorka Fredovica koristi, između ostalog i kao elemenat otpora totalnoj represiji i potčinjenosti žena. Prema tome, sâm jezik distopije, koji jeste primarni subjekat istraživanja u ovom članku, mora se posmatrati u kontekstu fundamentalne povezanosti s feminističkim pristupom distopijskom društvu, što mu daje poseban kvalitet i čini ga različitim u odnosu na prethodno analizirane jezike. Ovo delo nije jedino koje govori o odnosu distopijskog društva, jezika i feminističkog pristupa ovoj problematici, ali je svakako jedno od uspešnijih i popularnijih, kako kod kritike, tako i kod čitalačke publike. Možda je tajna ovog uspeha skrivena u veštoj izbalansiranosti u tretiranju motiva. Muško-ženski odnosi samo su jedan segment ovog romana, ali nikako jedini, jer sva pitanja koja postavljaju Orvel ili Berdžes postavlja i Atvudova na sebi svojstven način. Pitanja slobode i potpune realizacije individualne ličnosti imaju univerzalan karakter i pogrešno ih je vezivati samo za polne razlike. Sloboda mogućno-

sti izbora ne može se pripisivati samo muškarcu ili ženi, već ljudskoj jedinki, a mora se tretirati kao fundamentalno pravo čitave ljudske vrste koje se ne dovodi u pitanje. To spisateljka ovog romana uviđa, a najveća njegova vrednost je nesumnjivo ženski glas koji nam se obraća iz centra distopijskog društva koje preti da uništi svaku humanu vrednost. Poput svojih prethodnika, Margaret Atwood shvata značaj jezika, njegovu simboličku, ali i realnu snagu koja značajno može uticati na promenu stanja svesti stanovnika galadskog društva, koje funkcioniše po principima Orvelove Okeanije, promovisući strah i represiju kao fundamentalne vrednosti.

2. Jezička diktatura Galada

Kada je reč o jeziku i komunikaciji u društvu Galada, oni su veoma restriktivni. Poput drugih distopijskih društava, Galadani uviđaju važnost kontrole komunikacije među stanovnicima države kojom vladaju. Oni ne stvaraju potpuno novi jezik koji bi imao svoje posebne lingvističke karakteristike, poput Orvelovog novogovora iz 1984. ili Berdžesovog nadsata iz *Paklene pomorandže*. Svakodnevni govor je, međutim, doslovno propisan i ograničen na izraze koji su u velikoj meri religijski obojeni. Komunikaciju nadgledaju i kontrolišu *Oči*, a svako je potencijalni izdajnik koji u svakom trenutku može prijaviti osobu s kojom komunicira, ako se ona pokaže nepravovernom. Tako se komunikacija efikasno kontrolišu među samim stanovnicima, koji nikom ne veruju u strahu od jedne pogrešne reči ili rečenice koja bi ih mogla otkriti. Reči iz *Biblije*, na kojima je zasnovan sistem vladavine Galada, tumače se jednostrano i restriktivno, ali iznad svega su pragmatički ukalupljene u okvir koji odgovara totalitarnom društvu. U skladu s tim, čitav govor je prilagođen novom društvu i tretira se kao važan ideološki elemenat koji mu omogućava da funkcioniše. Ipak, kao i u drugim distopijskim društvima, jezik nije samo oruđe vladajuće klase, već i nada pot-

činjenih u borbi protiv represije. Tako u jednom trenutku Fredovica naglašava terapeutsko delovanje razgovora, koji joj pomaže da izdrži. Ona čak vidi govor kao izraz zabranjene bliskosti i izražavanja emocija, koje su nepoželjne u tom svetu. Naratorica se delimično seća kako je uspostavljen taj sistem, ali je i te kako svesna promena (ograničenja) u jeziku koje je revolucija donela. Čitalac, zapravo, kroz naratorčina razmišljanja o jeziku saznaje kako je to živeti u Republici Galad.

Same reči i izrazi mogli bi se podeliti u nekoliko grupa. Te grupe predstavljaju fundamentalne odrednice na kojima počiva društvo Galada, a to se pre svega odnosi na polnu reprodukciju i religiju. Tako su tu, u smislu razmnožavanja, sledeće reči: *anđelotvorci* (*Angel makers*), koja je zabranjena jer se odnosila na lekare koji su vršili prekide trudnoće; *izdaja pola* (*Gender Treachery*) odnosi se na homoseksualce, koji su ubijani; *nebeba* (*Unbaby*) označava dete koje je rođeno deformisano i sitno pod uticajem radioaktivnog zagađenja okoline; *sterilan* (*sterile*) jeste zabranjena reč u značenju neplodan; *porodomobil* (*Birthmobile*) vozilo je koje dolazi po Supruge ili Sluškinje koje bi trebalo da se porode; *Traumobil* (*Emerge vim*) jeste vozilo koje dovozi lekare i njihovu opremu ispred kuće porodilje; *Nežene* (*Unwomen*) jesu osobe ženskog pola koje su u prošlosti imale određenu nezavisnost od muškaraca, kako u duhovnom, tako i u materijalnom smislu, a u društvu Galada su lišene svih prava, pa i slobode; *Dan rađanja* (*Birth Day*) izraz je koji bi mogao pripadati i rečima koje imaju religijsku obojenost, jer se sam čin rađanja deteta posmatra kao religijski obred, a ne kao prirodni postupak; a *dvonožne materice* (*two-legged wombs*), *svete posude* (*sacred wessels*) i *pokretni kaleži* (*ambulatory chalices*) izrazi su kojima se opisuju Sluškinje i njihova uloga u društvu (Booij 2007: 75-93).

Što se religije tiče, u društvu Galada dominantne su sledeće reči: *Zapovednik*

vernika (*Commanders of the Faithful*) odnosi se na mušku glavu kuće; *Spasavanja* (*Salvaging*) odnose se na brutalna ubistva muškaraca i žena koji su radili protiv uverenja ovog društva ili su samo bili sumnjivi da su nešto u tom smislu radili; *Molitvagancije* (*Prayvaganzas*) jesu molitve koje služe za stvaranje jednoulja i kolektivnog duha; *Svedočenje* (*Testifying*) redovan je puritanski obred u Galadu u kome žene priznaju svoje (najčešće izmišljene) seksualne grehove i bivaju naterane da se pokaju, okrivljujući isključivo sebe za tako nešto; *Blaženstva* (*Beatitudes*) služe za izražavanje naklonosti prema raznim grupama ljudi i izvode se u kućama za ručkom; *Obred* (*Ceremony*) jeste mehanički čin oplodavanja koji se odigrava između Zapovednika i njegove Sluškinje; *Particikucija* (*Particucution*) ritual je u kome Sluškinje, zadojene mržnjom od strane vlasti, lično ubijaju okrivljenog muškarca; *Dušebrižni svici* (*Soul Scrolls*) naziv je za prodavnice koje postoje u gradovima Republike Galad, a njihova funkcija neodoljivo podseća na prodavca oprostajnica grehova (*The Pardoner*) iz Čoserovih *Kenterberijskih priča* (Geoffrey Chaucer, *The Canterbury Tales*, XIV vek).¹ Tako se u ovim prodavnicama prodaju molitve za zdravlje, obilje, smrt, porod i greh. One se štampaju na mašini nazvanoj *Sveti valjci* (*Holy Rollers*), koja oličava potrošačko društvo, jer sugerije masovnost proizvodnje, ali i izveštačenost, koje karakterišu jedno materijalno društvo u kome se za novac može dobiti i božji oprostaj. Samo naručivanje molitvi iz ovih prodavnica znak je privrženosti režimu i pobožnosti. U pojedinim rečima obe grupe mogu se uočiti potpuno suprotna značenja od onog što stvarno znače. Tako su ovde *Spasavanja* zapravo obične egzekucije koje totalitarno društvo sprovodi nad svojim

građanima; mnoge reči u svom nazivu sadrže i ironiju, kao što je slučaj sa *Dušebrižnim svicima*.

Kao pokazatelj dehumanizovanosti ovog društva pojavljuju se i termini koji se odnose na računarsku tehnologiju, koji mahom služe za neku vrstu kontrole i provere stanovništva: *kompjukontrolor* (*Compuchek*), *kompjudok* (*Compudoc*), *kompjuračun* (*Compucount*), *kompjudikt* (*Computalk*), *kompjufon* (*Compuphone*), *kompjubroj* (*Compunumber*), *kompjukartica* (*Compucard*). U navedenim rečima može se primetiti prisustvo istog prefiksa *kompju-* (*Compu-*) od reči *kompjuter* (*computer*), koji pokazuje potpunu kompjuterizovanost distopijskog društva i apsolutnu mogućnost kontrole ljudi pritiskom na dugme tastature. Nastavak na dati prefiks jeste reč koja označava konkretnu stvar o kojoj se radi, a time se opet postiže pojednostavljanje jezika, jer je, bez ikakve sumnje, *kompjufon* naziv za *telefon*, a *kompjubroj* označava *lični broj*. Ranko Bugarski ironično pominje rogoibatne termine 'kompjuto lingvistika' ili 'računolingvistika' iz oblasti primenjene lingvistike (Bugarski 2007: 114), pod čijim bi se okriljem mogli naći i prethodno navedeni izrazi. Imajući u vidu strukturu datih složenica, potpuno je primereno podvesti ih u okrilje 'kompjuto lingvistike' ili 'računolingvistike'. Sve ovo pokazuje da jezik veoma aktivno učestvuje u ustrojstvu distopijskog društva i da je on neodvojivi elemenat kada je reč o razvoju totalitarističkog društva.

Postoje i određene reči koje pripadaju različitim kontekstima, a upotrebljavaju se u galadskoj državi: *fraternizovati* (*fraternize*), koja znači *postupati bratski*, a dozvoljena je za korišćenje, za razliku od *sororizovati* (*sororize*), koja bi značila *postupati sestrinski*, ali je zabranjena u ovom društvu; *Samo meso* (*All Flesh*) jeste naziv mesnica Galada i može se posmatrati kao ironična aluzija na skupoću i siromaštvo koji vladaju u ovoj državi; *mejdej* (*Mayday*) poziv je za pomoć, a ovde je ta reč lozinka za

¹ Reč je o liku iz *Kenterberijskih priča* koji daje, uz materijalnu nadoknadu, oprost svih grehova u pismenoj formi, a za to ima blagoslov pape. Ovaj običaj je zaista postojao u srednjem veku i bio je jedan od glavnih povoda Luterovog protesta i nastanka protestantizma.

prepoznavanje osoba koje su u pokretu otpora, naročito među Sluškinjama. Pojedine reči poput *nade* (*hope*) i *ljubavi* (*love*) ukinute su, jer se njihovo značenje ne uklapa u pravila i običaje galadskog društva. Istu sudbinu dele i reči kao što su *slobodan* (*free*) i *posramljen* (*sheepish*), i to samo kada se odnosi na muškarce. Reč *posao* (*job*) označava ono na šta žene više nemaju pravo, a *komunikacija putem mreže* (*networking*) takođe im je nedostupna. *Romansa* (*romance*) i *normalan* (*normal*) jesu definitivno dve reči koje nedostaju stanovnicima Galada, i to u svom osnovnom značenju.

Ni ovo distopijsko društvo nije lišeno parola na kojima počiva i koje, uglavnom, imaju manipulativnu ulogu. Autori tih rečenica su i najverniji vojnici galadskog društva – Tetke: „Republika Galad ne zna za granice. Galad je u vama“ (Atvud 2006: 34). Ovo je elementarni postulat apsolutističke države. „Normalno je ono na što se naviknete. Možda vam se to sada ne čini normalnim, ali nakon nekog vremena hoće“ (Atwood 1988: 43), savetuju dalje Tetke, a postupajući po toj paroli Tetke-educatori stvaraju poslušni deo ženske populacije. „Daj mi dece, ili ću umreti“ (Atvud 2006: 73), egzistencijalna je parola preuzeta iz *Biblije*, a odnosi se na Sluškinje koje će biti ubijene ili poslate u Kolonije ako ne rode zdravu decu. „O, Bože, satri me. Učini me plodnom. Obuzdaj mi pohotu da se mogu umnožiti. Daj mi ispunjenje...“ (Atwood 1988: 216), kolektivna je molitva žena zarad ostvarenja začeca i okajanja grehova. „Bolje nikad ne znači bolje za sve. Uvek znači gore za neke“ (Atvud 2006: 230), reči su naratorčinog Zapovednika, u kojima se izvrnutom logikom opravdava okrutnost vlastodržaca u Galadu. „Bog Je Nacionalno Dobro“ (Atvud 2006: 233), parola je koja se vidi na zgradama u Galadu i čini se da je lakše shvatiti šta uistinu ova rečenica znači tek kada se pročita u originalu, na engleskom jeziku.² Naime, Bog se

posmatra kao ekonomski resurs, ugalj ili nafta, i stoga donosi boljitak samo onima koji imaju koncesiju na njega i koji ga masovno eksploatišu. U ovom slučaju, to je galadska vlast, kojoj Bog neposredno „pomaže“ da ostane što duže u snazi. Pored već pomenute lozinke „mejdej“, koju koriste članovi otpora, zanimljivo je pomenuti i urezanu rečenicu na latinskom jeziku koju Fredovica nalazi u sobi, a koja je ostala od njene tragično preminule prethodnice: „Nolite te bastardes carborundorum“ („Nemojte dopustiti svinjama da vas samelju“) (Atwood 1988: 208). Ovu rečenicu naratorka tumači na drugačiji način od svog Zapovednika. On je tumači kao igru i nešto što nema puno smisla, dok Fredovica iz pozicije potčinjene individue shvata njeno suštinsko značenje, a to je izraz bunta i revolta prema represiji i totalitarizmu.

Jezik je i ovde jedno od ključnih sredstava u borbi protiv tiranije, pa je stoga i osnovni zadatak vlasti da ga smanjuje u pogledu broja reči, ali i da ograničava značenja reči u kontekstu, pritom ostavljajući samo odgovarajuće konotacije koje su u saglasnosti s ideologijom države. Na taj način Zapovednici Galada preuzimaju strategiju koja nije identična onoj u Orvelovoj Okeaniji. Naime, oni ne žele da stvaraju nov jezik kako bi svojim potčinjenim stanovnicima ograničili ili ukinuli proces jerećičkog mišljenja, već u postojećem lingvističkom okruženju, koje je naizgled statično, vrše značajne izmene. Tako je svim ženama, ali i najvećem broju muškaraca, zabranjeno da čitaju i pišu, pa tako i sami Zapovednici ne smeju imati zabranjene knjige, časopise i sve što bi podsećalo na vreme pre revolucije i eventualno pobudilo neku vrstu pobune. Zanimljivo je da ova zabrana ne važi za Tetke, koje se smatraju najodanijim saradnicama vlasti, a u jednom trenutku jedna od njih na jednostavan način objašnjava problematiku današnjih žena, ali i skicu budućnosti, u kojoj će sve one biti zadovoljne zato što se neće ničeg drugog sećati, pa neće moći ni želeti

one stvari za koje ne znaju. U takvom društvu knjige i magazini se sistematski uništavaju – dakle, sve ono što sadrži reči, rečenice, jezik. Kako god bilo, ideolozi Galada u jeziku vide jednog od ključnih protivnika u pogledu opstanka svog društva, kako pisanim, tako i govornom. Zato i ne čudi prosvetljenje i oduševljenje koje Fredovica oseća kada ulazi u privatnu prostoriju svoga Zapovednika i susreće se s mnoštvom zabranjenih knjiga iz prošlih vremena. Sama činjenica da pripadnici vladajuće klase i dalje čuvaju te knjige pokazuje koliko je ideja jednog distopijskog društva da uništi sve knjige zapravo potpuno nerealna.

Negiranje fundamentalnih elemenata koji čine čoveka kao individualno i kolektivno biće unapred je predodređeno na neuspeh, a to dokazuje, osim čuvanja knjiga, i postojanje javnih kuća za zabavu, koje su u totalnoj suprotnosti s proklamovanim puritanizmom u galadskom društvu. Štaviše, država licemerno podržava postojanje ovakvih mesta za zabavu kako bi kompenzovala sve slobode koje je ukinula. Osim toga, većina zabranjenih stvari u Galadu može se nabaviti na crnom tržištu, koje je veoma razvijeno. Do susreta sa Zapovednikovim knjigama Fredovica nije imala šta da čita, sem natpisa *vera (faith)* na jastuku i rečenice na latinskom jeziku u svojoj sobi. Interesantno je pomenuti da jedino Zapovednici na porodičnim svetkovinama imaju dozvolu da čitaju *Bibliju*, a ostali mogu da slušaju te reči, ali ne i da ih čitaju. Koliko je Galad otišao daleko u restriktivnoj upotrebi jezika, govori i činjenica da su čak i najobičniji natpisi na prodavnicama zamenjeni piktogramima, tj. slova su zamenjena crtežima, kako njihova imena ne bi dovodila stanovništvo u iskušenje, s tim što termin *iskušenje (temptation)*, koji i Fredovica upotrebljava, pokazuje tu religijsku crtu čitavog društva, ali i sav ekstremizam u njegovom ustrojstvu. Štampani i kovani novac je zamenjen žetonima sa sli-

kama, uključujući i neizbežne slogane na njima.

U *Istorijskim beleškama*, kojima se završava *Sluškinjina priča*, primećuje se i ogromno nepoverenje koje je vladalo među Zapovednicima. Naime, režim je nakon različitih čistki, koje je redovno sprovodio, u potpunosti iza sebe uništavao sve pisane podatke u vezi s osobama koje su nestale. Ovaj postupak je veoma sličan nečem što je radio Winston Smit, Orvelov glavni junak u Okeaniji, a to je konstantno prepravljanje, brisanje i uništavanje prošlosti, što je prepoznato kao nešto suštinsko u svakoj distopijskoj državi.

Kako god bilo, galadska borba protiv pismenosti i jezika trajala je dugo i primenjivala se korenito, što se i vidi iz sačuvanih komentara čoveka za koga se pretpostavlja da bi mogao biti naratorkin Zapovednik: „Mnogo smo pogrešili što smo ih učili da čitaju. To nam se više neće desiti“ (Atwood 2006: 332). U skladu s navedenim, logično je pretpostaviti da je u kasnijem periodu galadskog društva pismenost većeg dela stanovništva bila potisnuta. Stoga, za razliku od vlasti Orvelove Okeanije, koja jezik koristi u svrhe produženja svoje vladavine, galadski režim prvenstveno tretira pismenost sopstvenog stanovništva kao opasnost po njega samog. Dakle, u njemu pre svega vidi kapacitet za stvaranje otpora kod potlačenog stanovništva, koji bi na kraju mogao dovesti do rušenja galadske vlasti. Konkretno, vladajuća nomenklatura u Galadu vidi u jeziku i opismenjavanju velike protivnike, a nikako saveznike u održavanju sopstvene vlasti.

3. Jezik distopije u okrilju feminizma

Sama činjenica da je *Sluškinjina priča* zapravo priča o distopijskom društvu videonom iz ženskog ugla veoma utiče i na sâm jezik, koji se bitno razlikuje od jezika drugih književnih distopija. Kada je reč o pristupu jeziku, većina feminističkih teoreti-

čara i pisaca³ slaže se da bi žene trebalo da razviju novi jezik, pa samim tim i značenja, kako bi se stvorila alternativa postojećem „muškom jeziku“. Radikalne feministkinje smatraju da je gotovo sve na ovom svetu imenovano s muške tačke gledišta i da stoga čitav jezik pripada muškarcima, koji ga kontrolišu. Prema njihovom mišljenju, čitav jezički sistem je zasnovan na mizoginiji. Takav „muški jezik“ predstavlja vrstu orvelovske kontrole misli putem jezika, a u ovom slučaju se kontrolišu žene. Prema tome, muškarci određuju lingvističke granice i čine da žene vide stvari na muški način. Rečju, način kontrole misli, koju vlast u distopijskom društvu želi da postigne nad svim stanovnicima, identičan je onom načinu u kojem muškarci žele da kontrolišu misli žena uz pomoć sopstvenog jezika. Dženifer Kouts (Jennifer Coates) iznosi interesantno mišljenje koje se odnosi na tzv. androcentrično pravilo, karakteristično za patrijarhat:

Smatra se da se muškarci ponašaju lingvistički na način koji odgovara piščevom shvatanju šta je poželjno ili vredno divljenja; žene će, s druge strane, biti okrivljene za bilo koje jezičko stanje ili razvoj za koje pisac smatra da je negativno ili da zavređuje osudu⁴ (Teslenko 2003: 57).

Ovde se eksplicitno naglašava da se u patrijarhalnom diskursu žene tretiraju kao inferiorna i zastraneta bića, koja, u skladu s tim, zauzimaju negativan semantički prostor u svakom razgovoru. Jedino putem stvaranja novog jezika koji će pripadati samo ženama moguće je stvoriti drugačiju stvarnost. Po ekstremnijem feminističkom viđenju, uloga jezika je dvojaka i kontra-

3 Suzet Hejden Eldžin (Suzette Haden Elgin), Dejl Spender (Dale Spender), Karin Šonflug (Karin Schönflug), Krajsta Vulf (Christa Wolf), Suzan Faludi (Susan Faludi) i drugi.

4 *Men will be seen to behave linguistically in a way that fits a writer's view of what is desirable or admirable; women, on the other hand, will be blamed for any linguistic state or development which is regarded by the writer as negative or reprehensible.*

diktorna. Naime, on je jedan od najvažnijih izvora otuđenja žena u muškom svetu, ali s druge strane on je potencijalni izvor ženske transformacije i oslobođenja od „okova muškog sveta“. Tako će novi, revolucionarni jezik omogućiti ženama da prevaziđu i promene patrijarhalni društveni poredak. Ekstremnije feministkinje duboko veruju da tek potpuno oslobođanje od patrijarhalnog jezičkog ustrojstva društva može dovesti do ravnopravnosti polova, a u tome bi ključnu ulogu odigrao novostvoreni „ženski jezik“.

Dejl Spender (Dale Spender) u delu *Muški jezik* (*Man made Language*, 1980) smatra da ne postoji stvarnost izvan jezičke predstave. U skladu s tim, novo žensko „ja“ može se stvoriti samo oslobođanjem od „muškog jezika“ i stvaranjem novog načina izražavanja koji bi otkrio žensku svest. To je jedini način, smatra Spenderova, da žene pokušaju da promene patrijarhalnu stvarnost oko sebe.

Feministička spisateljica Suzet Hejden Eldžin (Suzette Haden Elgin) smatra da ljudski jezik određuje strukturu naše percepcije stvarnosti. Ona zaključuje da patrijarhalni jezik, koji su stvorili muškarci, ne može predstavljati adekvatnu stvarnost za žene. U svom romanu *Maternji jezik* (*Native Tongue*, 1984) ona stvara poseban „ženski jezik“ pod imenom „Ladan“ (Laadan), koji je razumljiv samo ženama i pomoću koga se one samoostvaruju i osvajaju individualnu slobodu. Čitava filozofija ovakvog pristupa zasnovana je na shvatanju da je jezik moć (Teslenko 2003: 59–61).

Piter Fiting (Peter Fitting) smatra da se ideologija patrijarhalnog društva prenosi i širi kroz jezik i time podržava Eldžinovu u njenom stavu. Ipak, on dovodi u pitanje mogućnost da se stvaranjem novog „nepatrijarhalnog jezika“ može istinski promeniti naš svet u smislu promene mišljenja i shvatanja postojeće društvene realnosti. On odlazi i korak dalje tvrdeći da novi jezik može samo škoditi „ženskim ci-

ljevima“ i stvoriti od njih nešto „malo više od robova“ (Sisk 1997: 125).

U *Istorijskim beleškama* vidimo da je država Galad nestala, pa time i njihov sistem vladavine. Veliki broj kritičara na različite načine tumači ciljeve koje je Atvudova imala pišući ovakav roman. Već su pomenuti kritičari koji u velikoj meri podržavaju njene stavove, dok drugi smatraju da je preterala u okrutnosti koju Galađani sprovode nad ženama.

Postoje i mišljenja koja su potpuno suprotna feminističkim stavovima, a koja u velikoj meri i osuđuju samu spisateljicu. Tako Dejvid Keterer (David Ketterer) smatra da je Atvudova opisala društvo koje je neverovatno ekstremno u društvenom smislu i kao takvo nije moguće (Ketterer 1989: 209–217). Dejvid Halidej (David Halliday) napada kliše da su žene ispod peta muškog sveta, a Atvudovu optužuje da njen roman aludira da je tako nešto istina u stvarnosti (Halliday 1987: 51–54). Sličan stav ima i Kris Ferns (Chris Ferns), jer on veruje u tezu da su glavni neprijatelji i mučitelji u Galadu zapravo žene, koje su daleko opasnije od muških likova. Naime, smešno je čak i uporediti snagu jednog O'Brajena, glavnog mučitelja iz *Orvelove 1984*, ili Mustafe Monda, vlastodršca iz Hakslijevog *Vrlog novog sveta*, sa snagom Zapovednika, koji čita zabranjene magazine za žene. Stoga, Ferns smatra da je Atvudova već lišila muškarce istinske snage, ali da je ojačala žene koje su svojevrsni instrument vlasti (Ferns 1989: 373–382).

Čak i letimičnim pogledom na sve ove tvrdnje može se uočiti teorijsko prisustvo Sapir-Vorfove hipoteze o presudnom uticaju jezika na mišljenje, i to u njenoj „tvrđoj“ varijanti. Većina feminističkih shvatanja vidi u jeziku savršeno oružje za ispunjenje svojih ciljeva, što se u potpunosti poklapa sa svim do sada analiziranim metodama koje sprovode režimi distopijskih država, a kako bi zauvek ostali na vlasti. Bez sumnje, umereni feministički pristup donosi određenu kreativnu svežinu i svo-

jim rešenjima samo potvrđuje značaj koji jezik ima u ljudskom društvu. Novi načini u pristupu postojećem jeziku bi svakako značajno doprineli stvaranju ravnopravnosti polova. Ako bi se, međutim, stvorio poseban „ženski jezik“, pitanje je kako bi se onda vršila komunikacija među polovima i to verovatno ne bi doprinelo toleranciji i razumevanju, a najmanje ravnopravnosti, koja bi, ipak, trebalo da bude konačni cilj. Stvorio bi se svet večitog antagonizma među polovima. S druge strane, marginalizacija ženskog pola u svakom smislu je ljudski i civilizacijski retrogradna i nimalo ne doprinosi napretku ljudske svesti.

Margaret Atvud u velikoj meri koristi neke od elemenata feminističkog pristupa jeziku i stvarnosti, što i čini *Sluškinjinu priču* jedinstvenom u mnogo čemu, pre svega u pripovedanju i izrazitom subjektivnom tretiranju distopijske stvarnosti. Spisateljica uviđa podređen položaj žena u stvarnom svetu, a direktnu kritiku upućuje preko distopijskog sveta i naratorke Fredovice. Atvudova prikazuje žene kao objekte za razmnožavanje, koje su u potpuno podređenom položaju, poput robova. Međutim, ona ni u jednom trenutku ne posmatra društvo Galada kao nešto idealno za muški pol. Naprotiv, spisateljica pokazuje široko znanje kada je reč o represivnim i totalitarnim društvima, u kojima sam pol čoveka ne predstavlja mnogo za onog ko vlada distopijskim društvom. Interesantno je da su zapravo, iako u ovoj državi vrhovnu vlast imaju muškarci, glavni vaspitači i mučitelji žena – žene (Tetke), koje su lojalnije vlastodršcima – muškarcima nego bilo koji drugi član galadskog društva. Time se stvara večiti antagonizam među samim ženama, koje su upućene da mrze jedna drugu.

Atvudova u *Sluškinjinoj priči* daje svojevrsnu viziju daljeg razvoja američkog društva iz osamdesetih godina dvadesetog veka, u kome su ženska prava bila i te kako ugrožena. Termin *Nežena* (*Unwoman*) obeležava ne samo položaj u koji žene

mogu dospeti, već se ovaj termin može primeniti i na sve koji se ne uklapaju u strogi sistem ovog društva. Zapravo, *Unwoman* bi bio svako ko bi se javno ili tajno opirao postojećem režimu. Taj naizgled feministički termin najbolje bi odgovarao terminu *otpor*, koji nije striktno vezan za polove, već za koncept slobode.

4. Zaključak

Roman Margaret Atvud u sebi integriše mnogobrojne elemente distopije kao književnog žanra, a koji su bili prisutni i kod njenih prethodnika. Ona, međutim, uvodi i potpuno nove elemente kada je reč o pristupu ovoj temi, ali i jeziku u okviru distopije uopšte. U *Sluškinjinoj priči* uočava se fascinantna spoj lingvistike, sociologije, psihologije i filozofije, koji je ostvaren u specifičnom ambijentu književne distopije. Promene u jeziku su znatne i vešto skrivene u samom tekstu i čitalac je često u iskušenju da ih previdi jer se stapaju s drugim važnim elementima u ovom književnom delu.

Specifičnost jezičkog izraza u *Sluškinjinoj priči* odraz je i činjenice da Margaret Atvud prikazuje subjektivni doživljaj distopijskog sveta koji okružuje naratorku Fredovicu. Čitalac, zapravo, očima Fredovice vidi zastrašujuću stvarnost u kojoj su sva ljudska prava pogažena. Dat je i izvanredan prikaz postepenog nastanka totalitarnog društva, što se može tumačiti i kao upozorenje Atvudove savremenom svetu da ne ignoriše znakove nastanka sličnog društva. Jezik deli sudbinu stanovnika Galada time što ga vlastodršci menjaju i prilagođavaju svojim potrebama. Organizacija države Galad se zasniva na doslovnom tumačenju *Biblije*, a reči se samovoljno tumače kako bi se prilagodile novom društvenom poretku i konačno izgubile svoje pravo značenje. Galađani su stvorili i posebne grupe reči u oblasti religije, polne reprodukcije i kompjuterske tehnologije. Time i potvrđuju postulate na kojima je zasnovana njihova vladavina, a ujedno i odslikava-

ju surovu prirodu svog društva. Pojedine reči su zabranjene, jer njihovo značenje direktno narušava ustrojstvo galadskog društva, tj. vladajuću mušku manjinu. Parole su sveprisutne, jer se njima na efikasan način nameću vrednosti novog društva.

Analiza je, međutim, pokazala i to da je jezik usko vezan i za preko potrebni individualni razvoj ličnosti, što ima, u konkretnom slučaju naratorke, ogroman simbolički značaj. Kroz svoje usmeno pripovedanje ona se uistinu oseća živim bićem, a jezik koji koristi stvara nadu da postoji drugačija budućnost. Margaret Atvud poput svojih prethodnika prepoznaje realnu snagu koju jezik ima u društvu, a to potvrđuje u svom literarnom svetu distopije. U njemu i vlast, ali i običan čovek, teže da vladaju jezikom – prvi da bi potpuno i bezgranično vladali stanovništvom, a drugi da bi se oslobodio nepodnošljivog, ponižavajućeg terora i povratio svoje ljudsko dostojanstvo.

U delu je prisutan i ogroman strah galadskog režima od pisane reči i opismenjavanja stanovništva. Naime, pisani tekst koji nije cenzurisani može predstavljati ozbiljnu opasnost opstanku totalitarne vlasti, jer je u stanju da pobudi buntovničke misli kod dela stanovništva. Takođe, pisana reč je najveći protivnik zaborava prošlosti i vremena pre revolucije, tj. postojanja elementarne slobode koju Galađani žele da potisnu. Stoga, pismenost kao pojava nije poželjna, a čitanje se dozvoljava samo u slučaju da je reč o tekstu koji odgovara načelima novog društva.

Naratorka Fredovica vešto koristi jezik kako bi dočarala sve strahote koje čini galadski režim. Ona je svesna te lingvističke moći koja joj omogućava da se izdigne iznad totalitarnog okruženja. Mogućnost korišćenja jezika i slobodne komunikacije predstavlja za nju osećaj moći i dominacije nad stvarnošću kojom je okružena. Naratorka zna da je želja distopijskog galadskog društva potpuna kontrola misli i postupaka stanovništva, pa joj svest o tome da ne

Sluškinjina priča Margaret Atvud: feministički pristup jeziku distopije

mogu da joj kontrolišu jezik uliva nadu u pogledu konačnog trijumfa slobode nad silama zla i represije. Time jezik postaje apsolutni nosilac slobode, znanja i moći u okrilju distopijskog društva.

Treba istaći i bitnu filozofsku različitost pristupa distopiji kod Margaret Atvud, a u odnosu na njene prethodnike. Naime, ona u svom romanu zauzima umerenu feminističku poziciju kada je reč o glavnom liku i odnosu među polovima, ali i kada je reč o njenom pristupu pitanjima jezika. Ovakav feministički pristup daje jedan novi kvalitet distopijskoj književnosti, ali i jeziku u njenom okrilju. Važno obeležje ovog književnog dela jeste revolt protiv nipoštaavanja žena i njihovih osnovnih prava, a on je izražen u najokrutnijem mogućem okruženju – svetu distopijskog društva. Time njena kritika dobija veliku snagu koja podiže ovo pitanje na nivo koji zaslužuje u modernom svetu. Margaret Atvud, međutim, uočava i važnu činjenicu da totalitarno distopijsko društvo suštinski ne deli pitanje ljudskih prava na ženska i muška. U tom društvu narušavaju se sva prava koja stoje na putu opstanka distopijskog društva. Na taj način, pitanja jezika i ljudske slobode postaju neraskidivo vezana u distopijskom okruženju. Zato roman *Sluškinjina priča* ima višestruk značaj i predstavlja veoma važno delo kada je reč o feminističkom, ali i univerzalnom pristupu pitanjima jezika u okrilju distopijske književnosti.

Literatura

1. Arent, Hana (1998), *Izvori totalitarizma*, Beograd: Feministička izdavačka kuća 94.
2. Atvud, Margaret (2006), *Sluškinjina priča*, Beograd: Laguna.
3. Atwood, Margaret (1988), *Sluškinjina priča*, Zagreb: Globus.
4. Atwood, Margaret (1998), *The Handmaid's Tale*, New York: Anchor Books.
5. Bartkowski, Frances (1989), *Feminist Utopias*, Lincoln: University of Nebraska Press.
6. Booij, Geert (2007), *The Grammar of Words: An Introduction to Morphology*, Oxford: Oxford University Press.
7. Bugarski, Ranko (2007), *Lingvistika u primeni*, Beograd: Čigoja štampa.
8. Đergović-Joksimović, Zorica (2009), *Utopija, alternativna istorija*, Beograd: Geopoetika.
9. Ferns, Chris (1989), "The Value/s of Dystopia: The Handmaid's Tale and the Anti-Utopian Tradition", *Dalhousie Review* 69, no. 3.
10. Halliday, David (1987), "On Atwood", *Waves: Fine Canadian Writing* 15, no. 4.
11. Ketterer, David (1989), "Margaret Atwood's Handmaid's Tale: A Contextual Dystopia", *Science Fiction Studies* 16, no. 2.
12. Sawyer, John F. A., Simpson J. M. Y. eds. (2001), *Concise Encyclopedia of Language and Religion*, UK: Pergamon.
13. Schönplflug, Karin (2008), *Feminism, Economics and Utopia*, London: Routledge.
14. Sisk, David W. (1997), *Transformations of Language in Modern Dystopias*, Westport: Greenwood Press.
15. Teslenko, Tatiana (2003), *Feminist Utopian Novels of the 1970s*, Joanna Russ and Dorothy Bryant, London: Routledge.
16. VanSpanckeren, Kathryn, Castro, Jan G. (1988), *Margaret Atwood: Visions and Forms*, USA: Southern Illinois University.

**MARGARET ATWOOD'S *A HANDMAID'S TALE*:
FEMINIST APPROACH TO THE LANGUAGE OF DYSTOPIA**

Summary

This paper deals with the specific use of language within the literary subgenre of feminist dystopia. In the center of analysis lies Margaret Atwood's dystopian novel, *A Handmaid's Tale*. It is inevitable to compare this novel to other classics of dystopian literature, predominantly in the context of language use and its relationship with dystopian surrounding. In particular, the feminist context of this novel is emphasized as well as the dystopian society seen from the female author's position. Also, an important issue is her specific relationship to language seen as a manipulative tool as well as a reflection of individual freedom in society where this concept is constantly susceptible to limitations. Particular focus is on the semantic and morphological analysis of concrete words, phrases and sentences where the unity of language and dystopian surrounding is fully recognizable. The result of this research indicates a specific occurrence of dystopian language which, with its characteristics, belongs both to linguistics and literature. All this could not only motivate further research about the relationship between language and literary dystopia, but other literary genres as well.

mzivkovic@useens.net